

ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПОЛЄВІКОВА Ольга Борисівна

УДК 372.464 + 81'242 + 001.8:37.046.12

**СИСТЕМА ТВОРЧИХ ВПРАВ
ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ МОВИ
У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Херсон – 2004

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Херсонському державному університеті,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
Голобородько Євдокія Петрівна,
Херсонський державний університет, професор
кафедри слов'янських мов та загального мовознавства

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член АПН України
Богущ Алла Михайлівна,
Південноукраїнський державний педагогічний
університет (м.Одеса) імені К.Д. Ушинського,
завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент

Сугейко Любов Григорівна,
Херсонський державний університет,
доцент кафедри філології

Провідна установа: Рівненський державний гуманітарний університет,
кафедра теорії і методики початкового
навчання, Міністерство освіти і науки України, м.Рівне

Захист відбудеться „____” квітня 2004р. об ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 67.053.01 при Херсонському державному університеті за адресою: 73000, м.Херсон, вул.40 років Жовтня, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Херсонського державного університету за адресою: 73000, м.Херсон, вул.40 років Жовтня, 27.

Автореферат розіслано „____” березня 2004 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.В. Коршун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Система освіти України покликана сприяти реалізації основних завдань соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, адже школа готує людину до активної діяльності в різних сферах економічного, культурного, політичного життя. Цю тезу відображено в найбільш вагомих державних документах: Національній програмі “Освіта. Україна XXI століття,” Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті. Йдеться про підготовку особистостей, здатних до творчої праці, до самонавчання протягом усього життя. Конкретизують освітянську стратегію розвитку Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа), Концепція мовної освіти 12-річної школи, де наголошується на необхідності розвитку в молодших школярів здатності до творчого самовираження, формування вмінь виконувати нескладні творчі завдання. У зв’язку з цим змінюються підходи до навчання рідної мови. Залежно від вікових особливостей учнів мовна освіта поділяється на відповідні змістові рівні.

Забезпечення мотивації навчання рідної мови – складова мети курсу української мови початкової школи. Якщо учень не хоче вчитися і його актуальні інтереси, запити, прагнення не пов’язані безпосередньо з навчанням, то виховний вплив учителя, його зусилля не дають бажаних результатів.

Мотиваційному аспекту навчання останнім часом приділяється достатньо уваги в психологічній і педагогічній літературі, оскільки саме мотиваційна сфера є джерелом найрізноманітніших виявів активності учнів, їх самостійності та ініціативи в процесі пізнання (М.Алексєєва, Н.Бабич, І.Бех, Н.Бібік, Д.Богоявленський, М.Божович, М.Вашуленко, Л.Виготський, Є.Голобородько, Т.Донченко, С.Занюк, Є.Ільїн, О.Леонтєв, О.Малихіна, А.Маркова, М.Матюхіна, М.Махмутов, І.Підласий, С.Рубінштейн, О.Савченко, М.Скаткін, О.Тихомиров, О.Хорошковська, Т.Шамова, Г.Щукіна, П.Якобсон та ін.); проводяться дослідження щодо місця і ролі творчого мислення у формуванні мотивації навчання школярів (А.Дусавицький, Б.Ельконін, Л.Занков, К.Костючок, Д.Ніколенко).

Як відомо, мотивація зникає або за абсолютної легкості завдання, або за надмірної складності - обидві умови позбавляють можливості здійснити творчий акт щодо встановлення нових зв’язків, пошуку нових значень, комбінування певних понять для утворення нових результатів. Отже, вчитель має постійно забезпечувати навчальний процес адекватними за складністю завданнями. Успіх на шляху подолання труднощів підкріплює мотив досягнення навчальної мети, що надихає на подальшу творчість.

Як засвідчує аналіз літературних джерел, питання впливу системи творчих вправ на розвиток мотивації вивчення молодшими школярами рідної мови ще не було предметом

спеціального дослідження, хоча більшість науковців розглядає творчу діяльність учнів як вирішальний фактор розвитку мотивації. Лінгводидактичний аспект роботи над творчими вправами передбачався у зв'язку з розв'язанням проблем розвитку зв'язного мовлення учнів (А.Богущ, Л.Варзацька, М.Вашуленко, Г.Городілова, Г.Іваницька, Г.Коваль, Т.Ладиженська, В.Капінос, В.Мельничайко, Н.Сентюріна, І.Синиця, М.Стельмахович, О.Хорошковська); лінгвістичного аналізу художнього тексту (І.Ковалик, М.Крупа, В.Мельничайко, І.Чередниченко та ін.); словесної творчості (В.Данилов, В.Добромислов, В.Масальський, С.Редозубов, О.Савченко, О.Сухомлинський, К.Чуковський). Тим часом із цією проблемою тісно пов'язано чимало практичних питань педагогіки, зокрема таких, як формування у дітей позитивного ставлення до навчальної діяльності, до учнівських обов'язків, котрі можна звести до одного: як викликати в учнів бажання вчитися, прагнення набувати знання, уміння, навички, іншими словами, як розвивати повноцінні мотиви навчання, а відтак дослідження зазначеного питання є **актуальним**. Воно зумовлене: 1) сучасними тенденціями розвитку лінгвістики та психолінгвістики щодо мотиваційного забезпечення навчання рідної мови; 2) потребою залучення молодших школярів до творчої діяльності; 3) існуючими у навчальному процесі суперечностями між змістом навчальних планів і програм і реальними розумовими можливостями кожного учня; вимогами вчителів і психологічними та фізичними здатностями учнів; процесами навчання і розвитку; засвоєваними теоретичними знаннями і практичними вміннями; досягнутим рівнем знань і новими знаннями; 4) відсутністю спеціальної систематичної роботи над творчими вправами у практиці навчання рідній мові молодших школярів, що спонукало нас звернутися до теми „Система творчих вправ як засіб розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою фундаментальної науково-дослідної роботи Херсонського державного університету з теми „Актуальні проблеми підготовки вчителя сучасної школи” (реєстраційний № 0198U007532). Тему дисертаційного дослідження закордковано Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 7 від 23.09.2003р.).

Об'єкт дослідження: мовна освіта і мовленнєвий розвиток учнів чотирирічної початкової школи.

Предмет дослідження: творчі вправи як засіб розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів.

Мета дослідження: розробити систему творчих вправ з мови і мовлення, створити методику роботи над творчими вправами, апробувати і експериментально перевірити її вплив на мотивацію вивчення школярами рідної мови у початкових класах загальноосвітніх шкіл.

Гіпотеза дослідження: мотивація до вивчення рідної мови у молодших школярів підвищиться, якщо у процесі навчання доцільно і систематично будуть застосовуватися вправи творчого характеру, що передбачає:

-розробку системи творчих вправ, спрямованої на розвиток мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів;

-забезпечення педагогічних умов для застосування системи творчих вправ у навчально-виховному процесі;

-творчу співпрацю вчителя з учнем.

Відповідно до мети і гіпотези визначено такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати науково-теоретичну та навчально-методичну літературу з проблеми дослідження.

2. Теоретично обґрунтувати ефективність розробленої системи творчих вправ і методики роботи над ними у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів.

3. Вивчити стан проблеми в практиці.

4. Розробити методику роботи над системою творчих вправ з рідної мови для учнів початкових класів.

5. Перевірити шляхом експерименту ефективність створеної системи вправ та методику використання і впровадження її у шкільну практику щодо розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів.

6. Забезпечити позитивний емоційний супровід у роботі над творчими вправами.

Методологічні основи дослідження склали філософські положення про взаємозв'язок мовлення і мислення, змісту і форми, загального і конкретного, раціонального і чуттєвого в навчанні мови; про сутність творчості, її роль у розвитку особистості; ідея духовного розвитку особистості як національно свідомого суб'єкта; законодавчі акти й концепції з проблеми реформування освіти в Україні.

Теоретичними засадами дослідження стали праці лінгвістів, у яких висвітлено положення диференціації мови й мовлення (Н. Арутюнова, П.Білоусенко, І. Бодуен де Куртене, В. Виноградов, Б. Головін, В. Гумбольдт, В. Звегінцев, О. Мельничук, О. Реферовська, Ф. де Соссюр, Л.Щерба та ін.), соціальні функції мови як універсальної знакової системи (О.Білецький, І.Мещанінов, І.Огієнко, О.Потебня, М.Хомський та ін.), психологів, психолінгвістів про мовленнєву діяльність (Л.Виготський, О.Леонт'єв), механізми мовлення (Г.Ейгер, М.Жинкін, І.Зимня), характер сприйняття мовлення (Д.Богоявленський, Т.Костюк, І.Синиця та ін.), наукові праці з психології та педагогіки творчості (І.Лернер, О.Митник, Я.Пономар'єв, В. Роменець, Б.Теплов), мотивації навчання (В.Асєєв, Н.Бібік, Л.Божович, Є.Ільїн, О.Леонт'єв, Т.Лях, А.Маркова, А.Маслоу, М.Матюхіна, С.Рубінштейн, О.Савонько, З.Хізроева, О.Чувалова), про-

відні ідеї дидактів і методистів у галузі вивчення мови (Ю.Бабанський, О.Біляєв, А.Богущ, М.Вашуленко, Є.Голобородько, І.Гудзик, Т.Донченко, Г.Коваль, В.Мельничайко, Г.Михайловська, Н.Пашківська, М. Пентилюк, О.Прищепа, О.Савченко, О.Хорошковська).

Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися **методи дослідження:**

- **теоретичні:** аналіз лінгвістичної, психолого-педагогічної й методичної літератури з обраної проблеми; вивчення нормативних документів і праць з актуальних питань початкової освіти; розробка методики роботи над творчими вправами;
- **емпіричні:** цілеспрямоване спостереження за навчальним процесом, аналіз педагогічної документації та результатів діяльності вчителів і учнів, опитування, анкетування, бесіди, тестування, метод експертної оцінки, педагогічний експеримент (констатуючий, формуючий і контрольний етапи);
- **статистичні:** кількісний і якісний аналіз й обробка результатів експериментальної роботи над системою творчих вправ як засобу мотиваційного забезпечення процесу вивчення рідної мови молодшими школярами.

Дослідження проводилося в **три етапи.**

На першому (підготовчому) етапі (1998-1999 р.р.) вивчалися теоретичні й практичні аспекти проблеми з метою конкретизації предмета і завдань дослідження, розроблялися матеріали для констатуючого експерименту; формулювалася робоча гіпотеза; проводився констатуючий експеримент.

На другому (основному) етапі (1999-2002 р.р.) велася підготовка до формуючого експерименту, укладалися необхідні матеріали, список виконавців, розроблялися методика експерименту та календарний план роботи, обиралася кількість досліджуваних, обсяг, характер результатів, засоби та методика їх якісного аналізу та кількісної обробки; узагальнювалися і систематизувалися творчі вправи, створювалася методика роботи над ними; проводився формуючий експеримент з метою перевірки впливу творчих вправ на досягнення високого рівня мотивації вивчення рідної мови молодшими школярами.

На третьому (завершальному) етапі (2002 – 2004 р.р.) оброблялися одержані дані, формулювалися висновки дослідження, здійснювалося літературне оформлення тексту дисертації.

Базою дослідження були I - IV класи шкіл Херсонської, Миколаївської, Запорізької, Житомирської та Київської областей. Експериментальна робота здійснювалася в загальноосвітніх школах I ступеня №32 м.Херсона, експериментальній школі-родині ЗОШ №2 м. Цюрупинська Херсонської області, Червонозірській загальноосвітній школі I-III ступенів Снігурівського району Миколаївської області, Новоолександрівській загальноосвітній школі I-II ступенів Веселівського району Запорізької області та Хлуплянській загальноосвітній школі I-II ступенів Овруцького району Житомирської області.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження: у дисертації **вперше** розроблено, апробовано, впроваджено в навчальний процес систему творчих вправ, спрямованих на розвиток мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів; **уточнено** класифікацію творчих вправ з рідної мови для початкової ланки освіти; з'ясовано лінгвістичні, психолого-педагогічні і методичні засади роботи над творчими вправами; **одержала** подальший розвиток методика роботи над творчими вправами як дієвого чинника формування високого рівня мотивації до вивчення рідної мови в учнів початкових класів.

Практична значущість дослідження полягає в розробці, експериментальній перевірці, упровадженні в процес вивчення рідної мови методики роботи над системою творчих вправ, що дає змогу підвищити мотивацію учіння, успішно вести навчальну діяльність на всіх її етапах, об'єднувати комунікативну, лінгвістичну, лінгвоукраїнознавчу змістові лінії з діяльнісною, що забезпечує практичні уміння й навички, передбачені програмою з мови та мовлення для початкової школи. Сформульовані в дисертації положення, методичні рекомендації, висновки може бути використано вчителями початкових класів у роботі над творчими вправами на уроках української мови і вчителями-словесниками для забезпечення наступності у цьому процесі, а також для створення й удосконалення вченими-методистами підручників і навчально-методичних посібників.

Вірогідність результатів і висновків дослідження забезпечується методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій; використанням методів, адекватних меті й завданням дослідження; достатньою кількістю інформантів, тривалістю експерименту; дослідно-експериментальною перевіркою висунутої гіпотези, що забезпечило поряд із теоретичною розробкою проблеми втілення авторських методичних напрацювань і рекомендацій у практику роботи початкової школи; кількісним та якісним аналізом результатів експериментально-дослідної роботи.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювалися в доповідях на Всеукраїнських науково-практичних конференціях (Полтава, 2002 р., Херсон, 2003 р.), обговорювалися на засіданнях кафедр лінгводидактики, слов'янських мов та загального мовознавства Херсонського державного університету, а також на курсах підвищення кваліфікації вчителів при Південноукраїнському регіональному інституті післядипломної освіти педагогічних кадрів (м.Херсон); на міському та обласному конкурсах „Учитель року – 2000” у номінації „Учитель початкових класів” (м.Херсон), де автор посів I місце. Основні результати та положення дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях шкільних методичних об'єднань, педагогічних радах і вчительських семінарах. У 1999 році досвід роботи здобувача з розвитку мовленнєвих умінь було узагальнено Науково-методичним центром м.Херсона і рекомендовано для використання у початкових класах зага-

льноосвітніх шкіл міста, розглянуто і затверджено на засіданні кафедри дошкільного виховання та початкового навчання РПО (протокол № 2 від 24.02.1999 р.). У 2001 році автором, який очолює проблемну групу вчителів початкових класів м. Херсона, проведено обласний (7.11.2001.) та міський (14.11.2001.) семінари, що мали на меті ознайомити колег з питаннями впливу творчих вправ на досягнення високого рівня мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів.

Публікації. Основні результати дослідження знайшли відображення у 7 статтях, з них 4 – у фахових виданнях України, 1 методичних рекомендаціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, 8 додатків. У роботі міститься 18 таблиць, 6 діаграм, 3 схеми. Повний обсяг дисертації – 242 сторінок, із них 157 сторінок основного тексту. У списку використаних та опрацьованих літературних джерел 273 найменування, поданих на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, сформульовано мету, гіпотезу, завдання дослідження, охарактеризовано методологічні засади, описано методи й етапи роботи, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення, узагальнено відомості про апробацію і впровадження результатів дослідного навчання.

У *першому розділі* „Теорія і практика розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів шляхом творчих вправ” окреслено психолого-педагогічні та лінгвістичні основи розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів, розкрито особливості творчих вправ як продуктивного засобу формування навчальних мотивів, з'ясовано стан проблеми в практиці навчання початкової школи.

Аналіз психологічних теорій мотивації засвідчив, що значна кількість мотиваційних концепцій характеризується неоднозначністю, а подекуди і суперечливістю розв'язання низки питань, що стосуються мотивів і мотивації, починаючи з термінологічної. У педагогічному розв'язанні проблеми навчальної мотивації, яка перебуває у нерозривному взаємозв'язку з мотивацією як загальнопсихологічною категорією, ми керуємося діяльнісним підходом, поширеним у науці (Л. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, І. Зимня, Є. Ільїн, О. Леонт'єв, А. Лурія, А. Маркова, М. Матюхіна, А. Реан, С. Рубнштейн та ін.), де діяльність розглядається як специфічний вид людської активності, спрямований на пізнання, творче перетворення, удосконалення навколишнього світу. Мотивація - процес зміни станів та стосунків особистості - ґрунтується на мотивах, під якими розуміються конкретні спонукання, причини, що примушують особистість діяти, робити вчинки. Навчальний мотив визначено як ставлення учня до предмета власної діяльності, спрямованість на цю діяльність. У ролі мотивів виступають у взаємозв'язку потреби та інтереси, прагнення та емоції, установки та ідеали. Отже, мотиви - надто складні утворення,

що уявляються як динамічні системи, у яких відбувається аналіз та оцінювання альтернатив, вибір та прийняття рішень. Проаналізовано мотиви, що діють у системі навчання, описані в науково-методичній літературі (Ю. Бабанський, В. Давидов, А. Дусавицький, Т. Лях, І. Підласий, О. Чувалова, Г. Щукіна та ін.). Розглянуто мотиви вивчення рідної мови в основній школі, які були предметом уваги таких дослідників, як Н. Бабич, П. Білоусенко, Д. Богоявленський, Є. Голобородько, Т. Донченко, К. Ушинський, та у початковій ланці, де питання мотиваційного забезпечення навчального процесу посідає чинне місце у працях Н. Бібік, М. Вашуленка, Т. Коршун, О. Малихіної, А. Маркової, М. Матюхіної, О. Митника, О. Савченко, Л. Скуратівського, В. Сухомлинського та ін. Науковці наголошують на необхідності зацікавити учнів новим матеріалом, створити проблемну ситуацію, підібрати раціональний рівень труднощів завдань, чітко орієнтуватися на практичну значущість кінцевого результату, забезпечувати позитивне емоційне тло уроків мови, вдало застосовувати форми заохочення, урізноманітнювати дидактичний матеріал з метою збудження і підтримки інтересу до знань. Така робота ґрунтується на загальнодидактичних принципах, які зумовлюють доцільний вибір методів і прийомів навчання, забезпечують належний рівень засвоєння змісту шкільного курсу мови, формування комунікативних умінь і навичок, характер взаємодії вчителя і учнів. Окрім загальнодидактичних (науковість, системність, послідовність, свідомість навчання тощо), ми спираємося і на методичні принципи, зокрема на взаємозв'язок елементів мовної теорії з функціонуванням її явищ у мовленні (Г. Донська), інтеграцію різнорівневих мовних засобів (М. Рождественський), розвиток чуття мови (Л. Федоренко). Нами виокремлено принцип мотиваційного забезпечення навчального процесу, доцільність якого визнають такі вчені, як М. Богданович, О. Гребенюк, М. Данилов, І. Лернер, М. Махмутов, О. Савченко, М. Скаткін та ін. Цей принцип регулює мотиваційний аспект навчання, орієнтуючи педагога на активну позицію учня, його природну допитливість, емоційність, інтелектуальний потенціал, самооцінку, роль у колективі, співпрацю між усіма учасниками навчального процесу, відмову від авторитарного спілкування, усебічну підтримку розумових і вольових зусиль дитини.

У дисертації аналізуються різні підходи до класифікації вправ О. Біляєва, Н. Будної, М. Варзацької, М. Вашуленка, Є. Голобородько, О. Малихіної, В. Мельничайка, Г. Михайловської, М. Наумчук, В. Онищука, М. Пентилюк, М. Рожило, Л. Федоренко та ін. Для нас важливо, що відомі фахівці (М. Баранов, О. Біляєв, Д. Богоявленський, Г. Граник, С. Бондаренко, Л. Концева, Т. Ладигенська, В. Мельничайко, О. Малихіна, М. Разумовська, Л. Федоренко) відносять до творчих вправ, окрім творів, і перекази, і складання таблиць, схем, алгоритмів, опорних конспектів, і деякі види диктантів, розрізняючи творчі вправи за дидактичною метою, ступенем самостійності учнів, рівнем творчості. Як мотиваційний чинник розглядається позитивний емоційний супровід процесу вивчення рідної мови учнями 1 – 4 класів.

Орієнтиром у розробці власної системи творчих вправ стали особливості учнівського мовлення: активне використання учнями тієї чи іншої мовної одиниці; правильна побудова граматичних конструкцій; застосування мовних одиниць відповідно до їх семантичних властивостей; доцільне вживання мовних засобів у тому чи іншому контексті; стильова диференціація мовлення. Для нашого дослідження найбільш прийнятною є класифікація творчих вправ В.Я. Мельничайка, а також ті вправи, що склали навчально-методичне забезпечення сучасних підручників рідної мови для початкової школи (М.Білецька, Л.Варзацька, М.Вашуленко, В.Колесніченко, О.Мельничайко, К.Прищепка, Н.Скрипченко, Л.Скуратівський, О.Хорошковська). З опорою на них укладено власну систему творчих вправ. Основа їх класифікації – елементи змісту мовної освіти: розвиток мовлення учнів і формування певного кола знань про мову і мовленнєві уміння. У зв'язку з цим творчі вправи розподілено на дві групи: комунікативні (їх мета – удосконалення видів мовленнєвої діяльності: слухання-розуміння, говоріння, читання і письмо) та фонетико-граматичні, що мають на меті формування у школярів знань про одиниці різних мовних рівнів: тексту, речення, слова, звука, букви. Лінгвоукраїнознавча змістова лінія в розробленій нами методиці реалізується доборою мовного матеріалу, що відбиває особливості матеріальної й духовної культури українського народу, діяльнісна – формуванням практичних умінь і навичок в результаті виконання творчих вправ. Усі вправи цілеспрямовані, наступні спираються на попередні й підносять дітей на новий рівень оволодіння мовою, тобто становлять цілісну систему і відповідають таким вимогам: розвиток і закріплення різних якостей знань і умінь (повнота, міцність, усвідомлення, гнучкість); забезпечуваність достатньою повторюваністю вправ за видами і кількістю протягом вивчення всієї теми; економна форма пред'явлення, коли до одного запису, малюнка, об'єкта можна сформулювати кілька тренувальних завдань; наявність різних форм керівництва роботою учнів залежно від ступеня засвоєння ними матеріалу (опора на зразок, таблицю, поопераційне коментування, контроль кінцевих результатів тощо). Методика роботи над творчими вправами ґрунтується на сучасних досягненнях фонетики і фонології, графіки і орфографії, орфоепії і лексикології, словотвору, морфології і синтаксису.

Оскільки навчальна діяльність полімотивована, під час констатуючого експерименту ми враховували такі групи мотивів, що визначають спрямованість особистості: широкі соціальні (обов'язок і відповідальність перед суспільством, класом, учителем, батьками; попереднє професійне самовизначення; аспекти самовдосконалення); особистісні (прагнення одержати схвалення, гарні оцінки (мотивація благополуччя), бажання бути першим учнем, посісти гідне місце серед товаришів (престижна мотивація)); мотиви запобігання неприємностей і навчально-пізнавальні, пов'язані зі змістом (нові факти, знання, способи дій, суть явищ тощо) і процесом вивчення рідної мови молодшими школярами (прагнення інтелектуальної активності, подолан-

ня труднощів, досягнення мети). До кінця молодшого шкільного віку, як свідчить констатуючий експеримент, не відбувається істотних зрушень у розвитку навчальної мотивації. Причому мотивація до процесу вивчення рідної мови дещо знижується (з 15,2% у I класі до 13,2% у IV). Ця обставина перешкоджає подальшому освоєнню навчальної діяльності та суперечить природному шляху розвитку пізнавальних потреб й інтересів у дитячому віці. Підтвердились спостереження відомих учених (Л.Варзацька, М.Вашуленко, О.Мельничайко, Л.Скуратівський) відносно того, що учні 3 і 4 класів не люблять списувати з дошки тексти без творчих завдань, дослівно переказувати прочитане, вивчати напам'ять значну кількість правил і навіть віршів. І навпаки, інтерес до виконуваних завдань зростає, якщо вони мають творчий характер, дають можливість виявити власну ініціативу, творчість, самостійність. Отже, для формування повноцінної навчальної мотивації в молодших школярів необхідна цілеспрямована, спеціально організована робота. Навчально-пізнавальні мотиви, пов'язані з внутрішнім змістом і процесом навчання, формуються тільки в ході активної діяльності.

Таким чином, опрацювання й аналіз теоретичних засад дослідження (лінгвістичних, психологічних, лінгводидактичних), дванадцятирічний досвід роботи вчителем початкових класів, а також одержані результати констатуючого експерименту підтвердили необхідність створення експериментальної системи творчих вправ і методики роботи над ними з метою з'ясування їх впливу на розвиток мотивації молодших школярів до вивчення рідної мови.

У *другому розділі* „Експериментальна методика роботи над системою творчих вправ” розкрито зміст і структуру експериментально-дослідного навчання, сформульовано вихідні положення експериментальної програми і методики; подано систему творчих вправ; описано хід і результати формуючого експерименту.

Мета формуючого експерименту – перевірка впливу творчих вправ на розвиток мотивації молодших школярів до вивчення рідної мови, розвиток творчого потенціалу учнів, сприяння пробудженню інтересу до пізнання, формування вмій та навичок самостійно працювати, творчо ставитися до виконання завдань.

Відповідно до поставленої мети головними *завданнями* експериментального дослідження були: 1) розробка творчих вправ, що впливають на розвиток мотивації до вивчення рідної мови і мовлення; 2) створення педагогічних умов застосування творчих вправ; 3) використання у текстах вправ і методичному апараті різних засобів заохочення і підтримки учнів із самостійної праці з метою виникнення і розвитку пізнавальних потреб та інтересів; 4) розширення особистісного досвіду творчої діяльності молодших школярів, емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу в цілому і до мовленнєвої діяльності зокрема; 5) удосконалення навичок мовленнєвої діяльності учнів початкової ланки освіти.

Вихідними положеннями, що покладені в основу експериментально-дослідної методики,

е: організація навчання як пізнання, тобто оптимальне поєднання репродуктивної діяльності з творчою, продуктивною, бо саме вона дозволяє людині реалізовувати свій фізичний та духовний потенціал, швидко та адекватно адаптуватися у навколишньому середовищі та змінювати його разом із перетворенням власної особистості; використання резервів формування мотиваційної сфери навчання учнів молодшого шкільного віку, залучення школярів до вивчення рідної мови, спираючись на їхні потреби, що породжує позитивні емоції: задоволення, радість від успіху. Повторення відповідної ситуації зумовлює появу в дітей нової потреби в діяльності, що породжує приємні переживання. Тим самим у загальну мотивацію учнів може бути включено новий стійкий мотив до такої діяльності. Що молодші учні, то значнішою мірою формування дієвості як першого ступеня навчально-пізнавального мотиву залежить від обов'язковості ситуації та контролю вчителя; мовленнєва творчість як результат оволодіння вмінням виконувати творчі вправи дозволяє дитині оволодіти мовою, формувати і передавати власну думку, людські почуття, свій внутрішній світ.

Із урахуванням визначених вихідних положень було розроблено експериментальну програму, зміст якої диференційовано на три взаємопов'язані частини: аспекти роботи за програмою з рідної мови відповідно до навчання за класами; види творчих вправ, що застосовувалися на етапах дослідно-експериментального навчання та їх дидактична мета. Дослідно-експериментальне навчання здійснювалося у чотири етапи: ознайомлювальний (1 клас), навчально-аналітичний (2 клас), формуючий (3 клас), систематизуючо-контролювальний (4 клас), що знайшло відображення у розробці лінгводидактичної моделі роботи над системою творчих вправ як засобу розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів (рис. 1). Визначивши її основні складові, ми перейшли до безпосереднього здійснення формуючого експерименту.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, забезпечуючи комунікативну змістову лінію мовної компетенції першокласника, вчителі експериментальних класів шляхом умілої організації виконання творчих вправ розвивали усне і писемне мовлення учнів, вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання і впливу. З цією метою уроки навчання грамоти підпорядковувались розвиткові й удосконаленню у школярів насамперед усних видів мовленнєвої діяльності, якими вони вже частково оволоділи в дошкільному віці, а саме: слуханням і розумінням почутого, діалогічним, монологічним мовленням. Паралельно першокласники набували початкових умінь - читання вголос і мовчки та письма. Оскільки гра є провідною діяльністю для дітей шестирічного віку, мовленнєві вправи проводились у формі творчих ігор. Продумувалась їх кількість на уроці та поетапний розподіл: зацікавити, організувати на початку уроку; спрямувати на засвоєння теми у подальшій роботі, а в кінці уроку - забезпечити діяльність пошукового характеру. Зверталася увага на темп гри, доступність, можливі

**ЛІНГВОДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ РОБОТИ НАД СИСТЕМОЮ ТВОРЧИХ ВПРАВ
ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ МОВИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

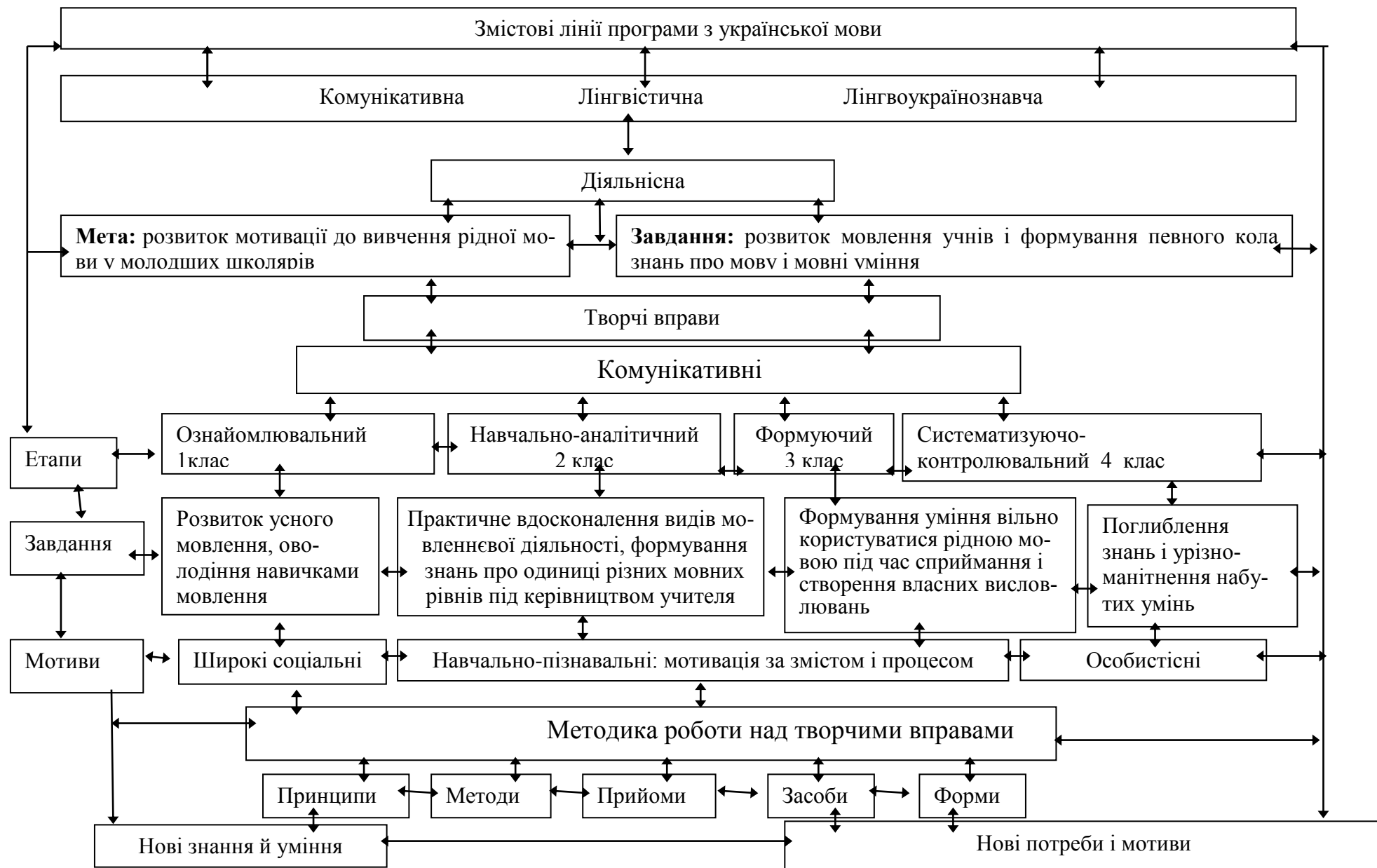

Рис. 1 Лінгводидактична модель роботи над системою творчих вправ як засобу розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів

вість уникати надмірного збудження, перевантаження, негативних емоцій, а також на її відповідність лінгвоукраїнознавчій змістовій лінії процесу навчання грамоти, можливість у цікавій формі дати уявлення про культуру спілкування українського народу, повторити відомі й вивчити нові форми звертання та слова ввічливості. Лінгвістична (мовно-теоретична) змістова лінія забезпечувалась у процесі засвоєння елементарних понять про звуки української мови та букви, що їх позначають, практичного засвоєння розділових знаків, понять про склад, наголос, слово, речення тощо. Цьому сприяли організація і проведення ігор „Парасолька”, „Риболови”, „Знайди зайве”, „Додай слово”, робота з деформованими реченнями та різноманітні графічні творчі вправи, що активно використовувались у букварний період або у добукварний для дітей, які вже знають усі літери українського алфавіту. Діяльнісна лінія пронизує всі три попередні змістові лінії. На доступному першокласникам мовному (фонетичному, графічному, лексичному, словотвірному, граматичному) матеріалі в процесі всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності (слухання і розуміння (аудіювання), говоріння, читання й письмо) в учнів формувалися й удосконалювалися такі важливі розумові дії, як аналіз і синтез, порівняння (зіставлення схожих і відмінних мовних одиниць, предметів і явищ навколишньої дійсності), класифікація, групування, формулювання посильних висновків тощо. Органічно поєднуючи процес опанування учнями грамоти із розвитком їхнього мовлення, ми сприяли шляхом творчих вправ утвердженню внутрішніх мотивів до оволодіння літературним мовленням, читанням і письмом, формували прагнення дитини вивчати рідну мову.

Робота над творчими вправами у 2 класах дала можливість забезпечити функціональний підхід до вивчення мовних і мовленнєвих явищ за принципом „від загального до часткового”. Ознайомлюючись спочатку з текстом як мовною (відповідно і мовленнєвою) одиницею найвищого рівня, учні мали можливість спостерігати за функціонуванням у змісті і структурі тексту всіх без винятку одиниць нижчих рівнів - речення, словосполучення, слова (слів), звуків мовлення. Елементи мовної теорії, які вивчалися, систематизувалися, узагальнювалися і закріплювалися під час виконання творчих вправ учнями експериментальних класів, окрім практичного спрямування, мали суттєве пізнавальне значення, слугували засобом розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів. Творчі вправи розділу „Мова і мовлення” збуджували інтерес дітей до їх власного мовлення і мовлення оточуючих, розвивали інтонаційну базу, навички коректної поведінки під час спілкування, уміння користуватися мовленнєвим етикетом. Розділ „Текст” другокласники експериментальних класів опановували в основному колективно під керівництвом учителя на рівні практичних спостережень, у результаті чого формувалося уявлення про текст як зв'язне висловлювання, його будову (зачин, основну частину, кінцівку), тему і мету (розповідь, опис, міркування). Учні набували ряд практичних умінь: знаходити в тексті зачин, основну частину, кінцівку; добирати заголовок; складати план тексту і відтворю-

вати його за планом; відрізняти текст від речень, не пов'язаних за змістом між собою; елементарно редагувати.

Значна робота проводилася з метою вдосконалення граматичного ладу мовлення другокласників у процесі вивчення речення. Учні вчилися характеризувати речення за метою висловлювання та інтонацією, встановлювати зв'язки між словами, поширювати речення за допомогою питань, упізнавати, називати, підкреслювати в реченні головні слова; практично засвоювали особливості спонукальних речень, управлялися у редагуванні, переконструюванні.

Різноманітні творчі вправи з розділу „Слово” дали можливість другокласникам зрозуміти функціональну роль виучуваних лексико-граматичних розрядів, ознайомитися зі спорідненими словами та спільною їх частиною - коренем, розкривати семантичну (значеннєву) сторону слова. Вони позитивно впливали на збагачення словникового запасу другокласників не лише кількісно, а й якісно, тобто формували словник дитини більш точно і виразно.

Розділ „Звуки і букви” в 2 класі є центральним у початковому курсі української мови. Участь дітей у творчих іграх „Звуки оживають” та „Живі літери” дала можливість удосконалювати навичку здійснювати звуковий і звуко-буквений аналіз слів, забезпечувати розвиток мовлення учнів та культури спілкування із партнерами по грі та дорослими. Уміння послідовно і правильно відтворювати всі звуки у почутому, вимовленому слові й записувати їх за допомогою букв, що формується під час роботи над творчими вправами, лежить в основі грамотного письма, а також розвитку аудіативних умінь - слухати і розуміти сприйняту інформацію.

Експериментальна робота у 3 класах визначалася такими особливостями щодо змісту й організації навчальної діяльності на уроках рідної мови: у зв'язку з умінями скоропису учні мали можливість виконувати більшу кількість письмових вправ, удосконалювати знання з фонетики та орфоєпії, розширювати уявлення про речення, текст, лексичне значення слова, розвивати діалогічне мовлення, навички спілкування. Зацікавленість процесом навчання виявлялася ще на початковому етапі повторення вивченого у 2 класі. У третьокласників експериментальних класів формувалося уміння моделювати речення адекватно завданням мовлення.

На завершальному етапі вивчення початкового курсу української мови під час роботи над творчими вправами у 4 класах учні не тільки здобували нові знання з граматики, фонетики, орфографії і навички роботи над текстом, а й систематизували відомості з різних розділів мови, узагальнювали і закріплювали вивчене в 1-3 класах. Переказуючи тексти, діти із задоволенням виконували творчі завдання: змінити особу оповідача, переказати від імені особи одного з персонажів, доповнити текст, змінити кінцівку тощо.

Важлива дидактична мета творчих вправ - формування в учнів умінь швидко, чітко і правильно розв'язувати життєві проблеми, застосовувати надбані знання і навички. На відміну від тренувальних завдань, для творчих вправ не передбачається готовий матеріал. Його потріб-

но знайти, придумати, створити. Завдання можуть мати різний зміст, але їх поєднує спільна ознака - творче вирішення. Пропонуються вправи в такій послідовності, щоб труднощі нарощувалися поступово. Виконуються вправи спочатку усно, потім письмово. На заключному етапі формування умінь і навичок формулюється завдання, що створює проблемну ситуацію і має практичне значення. У вправах, котрі передбачають самостійне створення текстів, значна увага приділяється встановленню взаємозв'язків між темою висловлювання, типом, стилем мовлення; між темою, метою висловлювання і найбільш доцільними мовними засобами; між мікротемами і планом викладу думок, композицією тексту. Проводячи роботу з розвитку мовлення, ми заохочували дітей до словесної творчості, використовували можливості позакласної роботи. На початку вивчення теми інформували учнів про те, чого вони повинні навчитися, які форми роботи і перевірки знань можуть бути використані, пропонували повну програму дій з варіантами вибору. Допомогали ставити перед собою реальні цілі, бути відповідальними за досягнення і недоліки, бачити взаємозв'язок між власними зусиллями і результатами праці. Після виконання вправ учні розповідали, що було особливо важко, і як вони з цим справлялися. Намагалися також зробити ситуацію успіху досяжною, обирати такі вправи, під час виконання яких учні частіше досягають успіхів, ніж невдач. Процес експериментального навчання узгоджувався з інтересами дітей. Навчальний матеріал уключався в „картину світу” учня, пов'язувався з його повсякденним життєвим досвідом. Використовувалися всі можливості навчального матеріалу для розвитку допитливості учнів. Усе, що підвищує допитливість, було включене в урок: нові незвичайні факти і погляд на події, яскраве наочне приладдя. У дисертації наведено зразки творчих вправ, які використовувалися для роботи в групах. Радість і задоволення, досягнуті в роботі над творчими вправами створювали позитивний супровід стосунків з учителем і однолітками. Робота організовувалась так, щоб запевнення не було формальним, співчуття не стало набридливим і не акцентувало увагу дитини на невдачі, а забезпечувало сприятливий емоційний фон для подолання труднощів. Нагромадження позитивного емоційного досвіду стало основою для розвитку мотивів учіння. Емоційні переживання, фіксуючись на засвоєнні знань, перетворили цей процес на значущий для дитини. Інакше кажучи, мета вправи перетворювалася в спонукальний мотив її виконання, що сприяло розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів.

Рівень розвитку навчально-пізнавальних мотивів учнів перших експериментальних класів підвищився в середньому на 14%: відносна кількість учнів із мотивацією змістом навчання на кінець дослідного навчання збільшилася на 6,1%, мотивацією процесом – на 7,9%. Рівень розвитку навчально-пізнавальних мотивів учнів других експериментальних класів вищий в середньому на 14,7%: відносна кількість учнів з мотивацією змістом навчання на кінець дослідного навчання збільшилася на 8,2%, мотивацією процесом – на 6,4%. Загальне зростання показників

навчально-пізнавальної мотивації учнів 3 класів становить 15,1%. Кількість посилань, пов'язаних зі змістом навчання збільшилася на 6,8%, а з процесом навчання – на 8,3%. 4. Рівень розвитку навчально-пізнавальних мотивів учнів четвертих експериментальних класів вищий в середньому на 15,3%. Відносна кількість учнів з високою мотивацією до вивчення рідної мови на кінець експерименту збільшилася з 21,8% до 36,5%, тобто на 14,7%.

Зростання рівня розвитку навчально-пізнавальної мотивації під час експериментальної роботи над творчими вправами з мови і мовлення з 1 по 4 клас показано в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні розвитку навчально-пізнавальної мотивації учнів ЕК і КК (у відсотках)

мотиви		Кількість посилань за класами (%) в середньому									
		I		II		III		IV		всього	
		КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК
навчально-пізнавальні, пов'язані	зі змістом	6,2	12,3	9,6	17,8	9,6	16,4	8,6	17,7	8,5	16
	з процесом	16,3	24,2	13,4	19,9	10,0	18,3	13,4	19,4	13,3	20,5
% відношення до інших мотивів		22,5	36,5	23,0	37,7	19,6	34,7	22,0	37,1	21,8	36,5

На кінець вивчення курсу української мови всі учні початкових класів мали вищі рівні розвитку пізнавальних мотивів і загальних умінь, тому що в процесі виконання творчих вправ було досягнуто самостійність у пізнавальній діяльності, готовність і прагнення до подальшої самоосвіти, уміння раціонально, без перевантаження і з інтересом здійснювати процес навчання. Найбільш характерні для молодших школярів мотиваційні явища, пов'язані не зі змістом, а з процесом навчальної діяльності. Більшість молодших школярів виявляють високий рівень прагнення до розумової діяльності, що насамперед виражається в обсязі інтелектуальних завдань, які обирають учні під час роботи над творчими вправами. На основі визначення динаміки процесу розвитку мотивації до вивчення рідної мови шляхом творчих вправ у молодших школярів ЕК, які пройшли всі етапи формуючого експерименту за розробленою програмою, було побудовано діаграму, в якій продемонстровано ефективність запровадженої методики роботи над системою творчих вправ з мови і мовлення (рис.2).

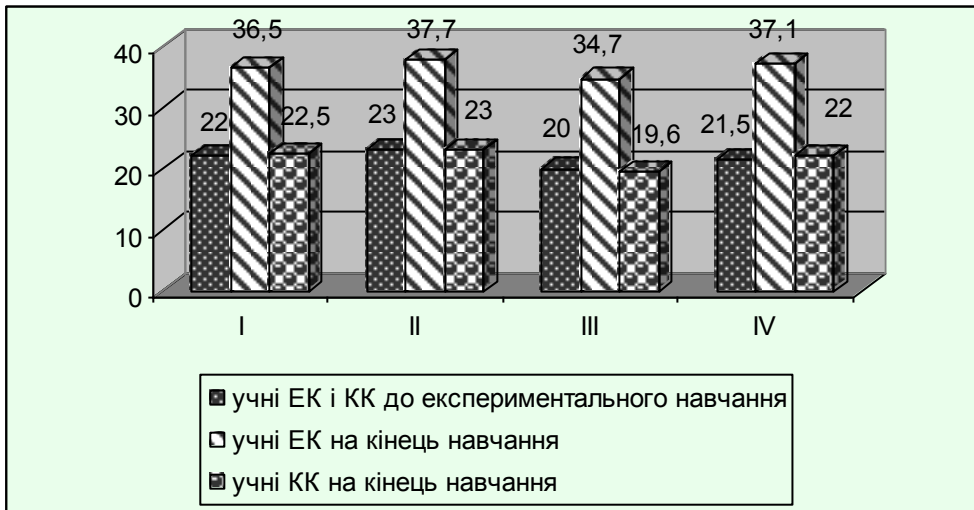

Рис.2. Порівняльна характеристика розвитку мотивації до вивчення рідної мови учнів EK і KK до експериментального навчання і після нього

Дані діаграми підтверджують, що для формування повноцінної навчальної мотивації в молодших школярів необхідна цілеспрямована робота, через те що мотивація - складне структурне утворення, у якому різні мотиви виступають у єдності й взаємозалежності. Запропонована нами методика сприяє появі нового рівня розвитку мотивації до вивчення рідної мови, що забезпечує можливість переходу до більш складних форм пізнавальної діяльності.

На підставі результатів дисертаційного дослідження зроблено такі **загальні висновки**:

1. Вивчення та критичний аналіз психолого-педагогічної, лінгвістичної та методичної літератури, осмислення традиційного і перспективного педагогічного досвіду, результати констатуючого експерименту підтвердили актуальність досліджуваної проблеми. Мотиваційне забезпечення процесу навчання рідної мови сьогодні є суспільно важливою справою, пріоритетною метою нової освітньої філософії.

2. Навчальна мотивація існує в нерозривному взаємозв'язку з мотивацією як психологічною категорією згідно з філософським учінням про частину і ціле. Цим пояснюється множинність підходів до розуміння її сутності, природи, структури, а також до методів дослідження. Оскільки навчальна діяльність полімотивована, ураховуються мотиви соціальні (широкі, вузькі, соціального співробітництва) та пізнавальні (широкі, навчально-пізнавальні, самоосвіти), а також обидва види мотивації: зовнішня та внутрішня – найбільш цінна, тому що зумовлена потребами особистості, пов'язана з її спрямованістю, коли дії та вчинки відбуваються за бажанням суб'єкта, який сам обирає спосіб задоволення потреби. Мотиваційне забезпечення процесу вивчення рідної мови молодшими школярами має тісний взаємозв'язок з мовознавством, ґрунтуючись на сучасних досягненнях лінгвістичної теорії (фонетики і фонології, графіки і орфографії, орфоепії і лексикології, словотвору, морфології і синтаксису), супроводжується впливом на емоційне ставлення дітей до процесу учіння, оскільки емоції є його важливим мотиваційним

чинником.

3. Аналіз засобів формування позитивної мотивації учнів початкових класів, розкритих у дидактико-методичній літературі, допоміг окреслити проблему, що потребує розв'язання, - мотиваційні можливості творчих вправ. Констатуючий зріз, проведений у загальноосвітніх закладах I – III ступенів різних регіонів України, засвідчив суттєве зниження навчальної мотивації до кінця молодшого шкільного віку, що перешкоджає подальшому освоєнню навчальної діяльності й суперечить природному шляху розвитку пізнавальних потреб та інтересів у дитячому віці.

4. Основою програми експериментального навчання, розробленої відповідно до поставленої мети, завдань і вихідних положень формуючого експерименту, є творчі вправи з мови та мовлення, що відрізняються між собою дидактичною метою, ступенем самостійності, рівнем творчості. З'ясовано психолого-педагогічні та методичні засади роботи над ними як дієвого чинника формування високого рівня мотивації навчання учнів початкових класів. В основу створеної власної класифікації творчих вправ покладено елементи змісту мовної освіти: розвиток мовлення учнів і формування певного кола знань про мову і мовні уміння. У зв'язку з цим творчі вправи розподілено на дві групи: комунікативні та фонетико-граматичні. Специфіка вправ визначається змістом навчального матеріалу і відповідає основним аспектам програми з української мови для початкових класів. Експериментальна методика роботи над творчими вправами відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти будується за визначеними в ньому основними змістовими лініями: комунікативною, лінгвістичною (мовно-теоретичною), лінгвоукраїнознавчою і діяльнісною, яка пронизує всі три попередні змістові лінії.

5. Ефективність експериментального навчання забезпечувалася відповідністю створеної лінгводидактичної моделі роботи над системою творчих вправ як засобу розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів, що передбачало: поступовий перехід від гри до початкових форм навчальної діяльності учнів перших експериментальних класів (ознайомлювальний етап експерименту) у процесі роботи над системою творчих вправ, формування у дітей 6-річного віку вміння слухати і розуміти почуте, висловлюватися, вступати в діалог і полілог, навичку читати в усіх її основних позитивних якостях та вміння каліграфічно і правильно писати – списувати і писати на слух як підґрунтя для формування стійкого інтересу до вивчення рідної мови. Експериментальна робота в других класах (навчально-аналітичний етап експерименту), маючи на меті прищепити молодшим школярам звичку осмислено ставитись до мовних явищ, орієнтуватись у мовній структурі, сформувані науково правильні уявлення з фонетики і графіки, лексики, словотворення, граматики, завдяки творчим вправам спрямовувалася в практичне русло – організацію й удосконалення мовленнєвої діяльності дітей. У третіх класах (формуючий етап) учні, набуваючи умінь скоропису, виконували більшу кількість письмових твор-

чих вправ, спостерігали за функціонуванням у змісті і структурі текстів усіх без винятку одиниць нижчих рівнів – речення, словосполучення, слів, звуків мовлення. У четвертих експериментальних класах (систематизуючо-контрольовальний етап), виконуючи творчі вправи, учні мали змогу систематизувати відомості з різних розділів мови, узагальнити й закріпити опрацьоване в 1-3 класах. Успіх на шляху подолання труднощів породжував прагнення здобути нові знання, уміння й навички в роботі над текстом, з граматики, фонетики й правопису та розвитку мовлення.

6. Результати дослідного навчання засвідчили ефективність розробленої на основі існуючих і вироблених теоретичних положень методики роботи над творчими вправами. Рівень розвитку навчально-пізнавальних мотивів учнів четвертих експериментальних класів вищий в середньому на 15,1%, ніж контрольних. Використання в текстах творчих вправ і методичному апараті різних засобів заохочення і підтримки учнів у самостійній праці сприяє виникненню і розвитку їх пізнавальних потреб та інтересів. Творчі вправи стали основою для формування вмій переносити набуті навички в змінні умови, застосовувати їх в нестандартних ситуаціях. Розвивальний ефект цього засобу виявляється в розширенні можливостей творчого самовираження дитячої особистості й формуванні її різноманітних здібностей. Як показав експеримент, цілеспрямоване і систематичне використання на уроках мови творчих вправ забезпечує розвиток творчої діяльності молодших школярів, навчає їх активно і нестандартно мислити, прищеплює інтерес до основ науки про мову, формує прагнення і вміння постійно вдосконалювати свою мовну й мовленнєву культуру, робить процес навчання необтяжливим і радісним.

Проведене педагогічне дослідження не претендує на вичерпне розв'язання багатопланової проблеми розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в доцільності створення для молодших школярів системи творчої літературної діяльності на основі запропонованих вправ; використання їх у позакласній роботі з обдарованими дітьми; продовження цієї роботи у середній ланці освіти, що матиме не лише теоретичне, а й практичне значення на сучасному етапі розбудови національної школи.

Основні положення дисертації викладено в таких **публікаціях автора**:

1. Полевікова О.Б. Роль шкільного методичного об'єднання вчителів у розвитку особистісно-професійного потенціалу педагога і учня в процесі життєтворчості // Збірник наукових праць. Педагогічна майстерність як сучасна технологія розвитку особистості вчителя (За матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції 4-6 березня 2002 р.). – Полтава: АСМІ. – 2002. – С. 217-220.
2. Полевікова О.Б. Творча робота як засіб розвитку мотивації навчання школярів // Початкова школа. – 2002. - №3. – С. 27-28.

3. Полєвікова О.Б. Лінгводидактичні основи використання творчих вправ як засобу мотиваційного забезпечення процесу навчання рідної мови молодших школярів // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. – Вип.33. – С. 109 – 113.
4. Полєвікова О.Б. Розвиток мовленнєвих умінь // Бібліотечка вчителя початкової школи. – 2001. - № 8. – С.26 – 29.
5. Полєвікова О.Б. Цикл уроків з розвитку зв'язного мовлення // Бібліотечка вчителя початкової школи. – 2001. - № 8. – С.29 – 35.
6. Полєвікова О.Б. Система творчих завдань // Початкова школа. – Херсон: НМЦ, 2001. - № 1. – С. 47-59.
7. Полєвікова О.Б. Використання творчих вправ як засобу мотиваційного забезпечення процесу навчання рідної мови // Початкова школа. – 2004. - №3. – С. 15-18.

Полєвікова О.Б. Система творчих вправ як засіб розвитку мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Херсонський державний університет, Херсон, 2004.

У дисертації обґрунтовано вибір та актуальність теми дослідження, пов'язаної з системою творчих вправ як засобу мотиваційного забезпечення процесу вивчення рідної мови молодшими школярами, розглянуто низку питань, прив'язаних висвітленню в сучасній лінгводидактичній літературі стану роботи над досліджуваними фактами мови та мотиваційною сферою учнів початкових класів, а також розкрито лінгвістичні, психолого-педагогічні й методичні засади, шляхи і способи роботи над творчими вправами з рідної мови, з'ясовано їх роль у формуванні мотивації учіння. Автором розроблено, апробовано, впроваджено у навчальний процес систему творчих вправ, спрямованих на розвиток мотивації до вивчення рідної мови у молодших школярів, уточнено класифікацію творчих вправ з рідної мови для початкової ланки освіти, одержала подальший розвиток методика роботи над творчими вправами як дієвого чинника формування високого рівня мотивації до вивчення рідної мови в учнів початкових класів.

Ключові слова: мотивація вивчення рідної мови, мовленнєві уміння, зв'язне висловлювання, мова і мовлення, творчі вправи, емоційний стан учнів, творча співпраця.

Полєвікова О.Б. Система творческих упражнений как способ развития мотивации обучения родному языку у младших школьников. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения украинскому языку. – Херсонский государственный университет, Херсон, 2004.

Диссертация связана с приоритетами обучения украинскому языку и развития речи, определенными Концепцией языкового образования 12-летней школы (украинский язык как родной) на основе Национальной доктрины развития образования и Концепции 12-летнего общего среднего образования. Автором обоснованы выбор и актуальность темы исследования, связанной с системой творческих упражнений как средства мотивационного обеспечения процесса изучения родного языка младшими школьниками, рассмотрены ряд вопросов, связанных с обзором в современной лингводидактической, научно-методической литературе состояния работы над исследуемыми фактами речи и мотивационной сферой учащихся начальных классов, а также раскрыты пути и способы, лингвистические, психологические, лингводидактические закономерности работы над творческими упражнениями по родному языку, определена их роль в формировании мотивации обучения.

Методологическую основу исследования составили философские положения о взаимосвязи языка и мышления, содержания и формы, общего и конкретного, рационального и чувственного в обучении языку; о сущности творчества, его роли в развитии личности; законодательные акты и концепции по проблеме реформирования образования в Украине и роли языка в воспитании личности.

В процессе теоретического анализа научной литературы были сформулированы исходные положения, которые положены в основу экспериментально-опытной методики: организация обучения как познание, то есть оптимальное сочетание репродуктивной деятельности с творческой, производительной, ибо именно она позволяет человеку реализовывать свой физический и духовный потенциал, быстро и адекватно адаптироваться в окружающей среде и изменять его вместе с совершенствованием собственной личности; использование резервов формирования мотивационной сферы обучения учеников младшего школьного возраста.

С учетом определенных исходных положений была разработана экспериментальная программа, содержание которой дифференцировано тремя основными направлениями: аспекты работы по программе родного языка по классам обучения; виды творческих упражнений, которые применялись на этапах экспериментального обучения и их дидактическая цель.

Экспериментальная методика работы над творческими упражнениями соответственно Государственному стандарту начального общего образования строится по определённым в нем основным содержательным линиям: коммуникативной, лингвистической, лингвоукраиноведческой и деятельностной, которая пронизывает все три предыдущие смысловые линии. Осуществляя постепенный переход от игры, которая была в дошкольном возрасте ведущей, к

начальным формам учебной деятельности, учителя экспериментальных первых классов в процессе работы над системой творческих упражнений успешно формируют у детей 6-летнего возраста умения слушать и понимать услышанное, высказываться, вступать в диалог и полилог, навык чтения во всех его основных качествах (осознанность, правильность, выразительность и соответствующая скорость) и умение правильно и каллиграфически писать – списывать и писать на слух, которые дают возможность формировать стойкий интерес к изучению родного языка. Экспериментальная работа во вторых классах, имея целью сформировать научно правильные представления из фонетики и графики, лексики, словообразования, грамматики (морфологии и синтаксиса), привить младшим школьникам привычку осмысленно относиться к языковым явлениям, ориентироваться в языковой структуре, благодаря творческим упражнениям направляется в практическое русло – организацию и усовершенствование речевой деятельности детей. Эта работа продолжается в третьих классах, где ученики, приобретая умения скорописи, выполняют большее количество письменных творческих упражнений, наблюдая над функционированием в содержании и структуре текстов всех единиц языка более низких уровней – предложения, словосочетания, слов, звуков речи. В четвертых экспериментальных классах, выполняя творческие упражнения, ученики имеют возможность систематизировать сведения по разным разделам языка, обобщить и закрепить изученное в 1-3 классах. Успех на пути преодоления трудностей порождает стремление получить новые знания, умения и навыки в работе над текстом, по грамматике, фонетике, правописанию и развитию речи.

Результаты экспериментального обучения подтвердили эффективность разработанной методики работы над творческими упражнениями. Использование в текстах упражнений и методическом аппарате разных средств поощрения и поддержки учеников в самостоятельном труде способствует возникновению и развитию их познавательных потребностей и интересов.

Ключевые слова: мотивация изучения родного языка, речевые умения, связное высказывание, язык и речь, творческие упражнения, эмоциональное состояние учащихся, творческое сотрудничество.

Polevicova O.B. System of creative exercises as a method of motivation's development to study the Native language by junior students. – Manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching Ukrainian. – Kherson State University, Kherson, 2004.

Polevicova Olga's dissertation work is related to priorities of teaching of Ukrainian and speech development, defined by conception of linguistic education of 12-year school on the basis of the National doctrine of education's development and Conception of 12-years universal middle education. The author has based the choice and actuality of the research theme related to system of creative exercises as a way of motivation ensuring the process of studying Ukrainian by junior students. It was considered a couple of questions related to work about considered linguistic facts and motivation sphere of junior students in the Modern linguodidactical literature. Also it was discovered some linguistic and psychological facts, ways and methods of native language and determined their role in formation of studying motivation.

Key words: motivation of studying of native language, speech abilities, coherent utterance, language and speech, creative exercises, emotional state of students, creative collaboration.